

BUXORO PSIXOLOGIYA VA
XORIJIY TILLAR INSTITUTI

ILMIY AXBOROTNOMASI

ISSN 3030-3710 (P)
ISSN 3030-3095 (E)

№ 3, 2024

№ 3, 2024

ILMIY AXBOROTNOMA

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК * SCIENTIFIC BULLETIN

<http://buxpxti.uz>

ISSN 3030-3710 (P)
ISSN 3030-3095 (E)

**BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI ILMIY
AXBOROTNOMASI**
ilmiy-amaliy jurnal

**SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA INSTITUTE OF PSYCHOLOGY
AND FOREIGN LANGUAGES**
scientific and practical journal

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ИНСТИТУТА ПСИХОЛОГИИ
И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**
научно-практический журнал

№ 3(7) 2024

Muassis: Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti
Tahririyat manzili: Buxoro viloyati, Kogon tumani, B.Naqshband MFY, 20-uy
<http://buxpxti.uz/>, buxpxti@gmail.com

Tel: +998918312511 Sobirova D.A.
+998905124244 Ostanov Sh.Sh.
<https://t.me/OstanovSH>

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIIASI XUZURIDAGI
AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKATSIIALAR AGENTLIGI

ГУВОХНОМА
№ 064916

"BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI" MASULIYATI
SHEKLANGAN JAMIYAT

Ommaviy axborot vositasi davlat ruyxatidan utkazilganligi tug'risidagi
guvoхнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИВ РАҚАМИ
С-5669145

СТІР (СОЛІҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ІДЕНТИФІКАЦІОН РАҚАМИ)
308196898

АМАЛ ҚИЛИШ МУДДАТИ
22.02.2023дан

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Бухоро вилояти, Когон тумани, "В. НАҚШБАНД" МФУ HUDUDI

ВАКОЛАТЛИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси хузуридаги Аxbорот ва оmmaviy коммуникациялар агентлиги

22.02.2023 12:34
ТАҚДИМ ЭТИЛГАН САНА

Гувохнома № 064916

Фаолият тури
Ommaviy axborot vositasi sifatida faoliyatni amalga oshirishi

Қўшимча маълумотлар

ҚўШИМЧА МАЪЛУМОТЛАР		
Ommaviy axborot vositasining nomi	Ommaviy axborot vositasining tili	Ommaviy axborot vositasining turi
BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI ILMIY AXBOROTNOMASI	OZBEK,RUS, ILNGLIZ	Журнал

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш хуудиди ва шакли	Худуд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсда		Анъанавий

**BUXORO
PSIXOLOGIYA VA
XORIJIY TILLAR
INSTITUTI ILMIY
AXBOROTNOMASI**
ilmiy-amaliy jurnal
3-son
Buxoro - 2024. - 304 b.

**Научный вестник
Бухарского
института
психологии и
иностранных
языков**
научно-практический
журнал
Выпуск 3.
Бухара - 2024. - 304 с.

Jurnal Buxoro psixologiya
va xorijiy tillar instituti
muassisligidagi nashr
hisoblanadi.

**Jurnalning nashr sifati
uchun bosmaxona
javobgar.**

OBUNA INDEKSI 3062

Jurnal tahririyat kompyuterida
sahifalandi.
Bosishga ruxsat etildi 15.05.2024
Qog'oz bichimi 60x84, 1/8
Tezkor bosma usulda bosildi.
Shartli bosma tabog'i 19
Buyurtma № 105. Adadi - 60
Bahosi kelishilgan narxda.
«Sharq-Buxoro» MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
Buxoro shahar O'zbekiston
Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

Ashurova Marhabo Sayfulloyevna

Buxoro davlat universiteti Boshlang'ich ta'lim kafedrasi
katta o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

BUXORO JADIDLARINING TA'LIM-TARBIYAGA OID ASARLARIDA YANGI USUL MAKTABLARIDA O'QITISH IMKONIYATLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada qadimda Buxorodagi maktab va madrasalardagi o'qitish uslublari va ulardagi imkoniyatlar bayon qilingan. Axloqiy tarbiyaning asosiy maskani sifatida madrasalarda o'qitilgan fanlar hamda yevropacha ta'limning jadid maktablaridagi integratsiyasi yoritilgan. Maktablarning o'quv dasturi boshlang'ich diniy ta'lim, islom asoslari, diniy ibodat, axloqiy tarbiyaga yo'naltirilgan, atrof-muhit, jamiyat haqida ham tushunchalar bergan. Dastlabki "oxund" o'sha davrning eng yuksak maqomdagi ilm dargohi bo'lgan. "Abdullaxon madrasasi" da dars bergan. Bu so'z shu vaqtdan ta'lim sohasidagi rasmiy atamaga aylanadi. Qisqa vaqtda oxund "Ko'kaldosh madrasasi" ga o'tadi va bu dargoh sho'rolar inqilobiga qadar uning qadimiy o'rni bo'lib qoladi.

Kalit so'z: oxund, mudarris, oxund jadid, yangi usul, yangi savtiya maktablari, oliy madrasa, madrasa, madrasa xizmatchilari

ВОЗМОЖНОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ В ШКОЛАХ НОВОЙ МЕТОДИКИ В ПРО- СВЕТИТЕЛЬСКОЙ РАБОТЕ БУХАРСКИХ ДЖАДИДОВ

Аннотация. В данной статье описаны методы обучения в школах и медресе Бухары в прошлом и их возможности. Освещены предметы, преподаваемые в медресе как главном месте нравственного воспитания и интеграции европейского образования в современные школы. Учебная программа школ была сосредоточена на элементарном религиозном образовании, основах ислама, религиозном поклонении, нравственном воспитании и давала представление об окружающей среде и обществе. Первый «охунд» был центром знаний высочайшего статуса того времени. Преподавал в «медресе Абдулла-хана». С тех пор это слово стало официальным термином в сфере образования. Через короткое время ученик переехал в «медресе Кокалдош» и эта школа оставалась его древним местом до революции Советов.

Ключевые слова: ахунд, мудarris, ахунд джадид, новый метод, новые школы савтия, высшее медресе, медресе, персонал медресе

POSSIBILITIES OF TEACHING IN SCHOOLS A NEW METHODOLOGY IN THE EDUCATIONAL WORK OF BUKHARA JADIDS

Abstract. This article describes the methods of teaching in schools and madrasahs in Bukhara in the past and their possibilities. The subjects taught in madrasahs as the main place of moral education and the integration of European education in modern schools are highlighted. The curriculum of the schools focused on elementary religious education, the basics of Islam, religious worship, moral education, and gave insights into the environment and society. The first "okhund" was a center of knowledge of the highest status of that time. He taught at "Abdullah Khan madrasa". Since then, this word has become an official term in the field of education. In a short time, the student moved to the "Kokaldosh madrasa" and this school remained his ancient place until the revolution of the Soviets.

Key words and phrases: akhund, mudarris, akhund jadid, new method, new Savtiya schools, higher madrasah, madrasah, madrasah staff

Hozirgi kunda jahonning rivojlangan davlatlaridan kirib kelayotgan ilmiy-texnikaviy va madaniy yangiliklar musulmon mamlakatlari tomonidan turlicha kutib olinmoqda. Bu boradagi qarashlar xilma-xilligi esa manfaatlar to'qnashuviga sabab bo'lmoqda. Jadidlar Yevropa madaniyatini qabul qilib, o'z maktablarida joriy qilishga harakat qilishar edi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida jadidchilik harakati tarixiga bag'ishlangan qator tadqiqotlar amalga oshirilgan bo'lsada, bu harakat a'zolarining pedagogikaga bag'ishlangan g'oyalari hali to'lig'icha o'rganilmagan.

XIX asr oxiri XX asrning dastlabki yillarida Buxoro amirligida faoliyat ko'rsatgan boshlang'ich maktablar o'z ish tartibi, tashkil etilishi va moliyaviy-xo'jalik ta'minoti jihatidan o'tgan asrlar an'anasi va darajasini saqlab qolgan. Maktablar xalqning savodini chiqarish, arab imlosida o'qib-yozishni,

arifmetik hisobni o'zlashtirishga o'rgatuvchi maskan sifatida bu davrda ham o'z ahamiyatini yo'qotmadi. Maktablarning o'quv dasturi boshlang'ich diniy ta'lim, islom asoslari, diniy ibodat, axloqiy tarbiyaga yo'naltirilgan, atrof-muhit, jamiyat haqida ham tushunchalar bergan. Ammo maktabxonalaridagi ta'lim usuli, ularning moddiy-moliyaviy ta'minoti, o'qish muddatlari, sanitariya - gigiena sharoitlari talabga javob bermasligi, ularning ko'pchiligi xayriya hisobidan yoki xususiy va jamoat mablag'lari asosida ish yuritishi va davlat tomonidan ta'minlanmaganligi, o'quv dasturida dunyoviy bilimlarga e'tiborsizlik, o'qituvchilarning bilimi yetarli emasligi ularni zamon talablariga hamohang bo'lishiga imkon bermadi.

Buxoroda vobkentlik dehqon Jo'raboy ilk yangi usul maktabini ochgan edi. Buxorodagi jadidchilik harakatiga ayrim johil mullalar, har qanday yangilik va islohotlarning dushmani bo'lgan qadimiylar oqimi qarshi chiqdi.

XX-asr boshlarida Buxoro jamiyati 2 guruhga: Ikrom domla rahbarligidagi taraqqiyparvarlar va mulla Abdurazzoq boshchiligidagi qadimiylarga bo'lingan edi. 1908- yilda "Buxoroi sharif shirkati" tuzilib, darsliklar nashr etish va kitob savdosi bilan shug'ullandi. Ahmadjon Hamdiy, Usmonxo'ja Po'latxo'jaev, Homidxo'ja Mehriy, Abdulvohid Burhonov, Abdulqodir Muhiddinov, Sadriddin Ayniy, Abdurahmon Sa'diy shirkatning tashkilotchilari edi.

Mirzo Ulug'bek davridan boshlab mudarris lavozimiga nomzod maxsus ulamolar hayatiga imtihon topshirishi, ya'ni o'z bilimlarni isbotlamog'i lozim bo'lgan. Biroq, keyinchalik bu an'anadan bir oz chekinilgan va XIX asrning boshlariga kelib mudarris lavozimiga ko'proq xonga qarashli shaxslar tayinlana boshlagan. O'quv jarayonini tashkil etish odatda mudarrislar zimmasiga bo'lib, ular qo'yidagi uch toifaga bo'lingan:

Birinchi toifa - a'lo darajali mudarrislar. Bunga qozi-ul quzot, raisi kalon, shayx ul- islom, oxund, a'lam, mufti, askar kirgan.

Ikkinchi toifa - o'rta darajali mudarrislar. Bu toifadagi mudarrislar kiygan kiyimlariga qarab "banoraspo'sh" deb atashgan. Ayni shu toifadan chiqqan ilmiy mudarrislar muftiylik lavozimiga erishgan. Maskur toifadagi mudarrislar taxminan 200 nafar bo'lib, ularni yana "o'rta mudarrislar" deb ham atalgan.

Uchinchi toifa - quyi darajadagi mudarrislar. Bu toifadagilarni mudarrislar, imom mudarrislar, ba'zan beqasabapo'sh deb atalgan. Imom mudarrislar soni 300 dan ortiqroq bo'lgan.

Ayniy esa Buxoro mudarrislarini 3 toifaga ajratgan:

1. O'zi kursni tugatmasa ham ammo, ta'lim berish qobiliyatiga ega shaxslar. Ular boshlang'ich kurslarga dars bergan.

2. Quyi mudarrislar. Ularning oyligi xarajatlarni qoplamagan.

3. Katta mudarrislar. Ko'p yillar ta'lim berib madrasa vaqfidan oylik oladigan. Ko'zga ko'ringan mudarrislar.

Shuni ta'kidlash joizki, madrasalarda mudarrislar soni ta'lim oluvchilar soniga qarab belgilangan. Turkiston madrasalarida ta'lim beruvchi mudarrislar soni II asr boshlarida taxminan 800 nafar deb ko'rsatiladi.

Ahmad Donish mudarrislik kasbining mashaqqatlari haqida: "Kunduz kuni muallim o'z o'quvchilari bilan mashg'ulotda band bo'ladi, kechqurun esa ertangi kungi mashg'ulotlarga tayyorlanadi, xullas u umr bo'yi o'qiydi va o'z kasbi bilan muttasil, tanaffussiz shug'ullanadi", degan fikrlarni bayon etadi. Bu fikrlardan anglash mumkinki, bugungi kun o'qituvchisi ham albatta o'zini ustida ishlashi yangi texnologiya va interfaol usullardan foydalangan holda dars jarayonini olib borishi kerakligini aytib o'tadi.

Tadqiqotchi Abdusattor Jumanazar Buxoro madrasalari, xususan Ko'kaldosh madrasasi haqida yozar ekan, madrasaning ta'lim tizimini bir necha qismlarga bo'lib o'rgangan.

Jumladan: Oxund oliy ta'lim sohasida oliy daraja. Dastlabki "oxund" o'sha davrning eng yuksak maqomdagi ilm dargohi bo'lgan. "Abdullaxon madrasasi"da dars bergan. Bu so'z shu vaqtdan ta'lim sohasidagi rasmiy atamaga aylanadi. Qisqa vaqtda oxund "Ko'kaldosh madrasasi"ga o'tadi va bu dargoh sho'rolar inqilobiga qadar uning qadimiy o'rni bo'lib qoladi.

A'lam: ta'lim tizimida atama sifatida "oxund" bilan qariyb bir vaqtda shakllangan. Muntazam ravishda "oxund"ning o'rinbosari bo'lib kelgan va Gavkushon madrasasida dars bergan.

Mufti: jamiyatdagi har qanday murakkab masala yechimi yuzasidan xulosa chiqarishga ilmiy yetadigan olim. Ularning soni Buxoro shahri oliy ta'limi sohasida 10, ba'zan 11 kishidan iborat bo'lgan. A'lamning o'rni bo'sh qolganda maxsus tanlov asosida ulardan biri saralab olingan.

Banoras to'ntli: Ta'lim sohasida ushbu qatlam va atama qachon paydo bo'lganini hozircha aniq ayta olmaymiz XIX asrda ularning soni qirq- qirq bir nafar atrofida edi. Ular zarurat bo'lganda belgilangan sinovlar natijasiga ko'ra mufti darajasiga ko'tarilgan. Muarrixlarning ta'kidlashicha, banoras to'ntni ushbu toifaga mansub bo'lmagan boshqa olim yo ustozlar kiyishi ta'qiqlangan. Bu sharafga erishish uchun xizmat qilish lozim edi. Ushbu toifadagi olimlar oxund rahbarligida Ko'kaltosh madrasasida yig'ilib, jamiyatda yuzaga kelayotgan ijtimoiy muammolar bilan bog'liq ilmiy suhbat va munozaralar o'tkazib turgan. Bunday suhbatlarga qo'shni xonliklardan kelgan mashhur olimlar ham qatnashib turgan.

Mazkur toifalardan keyin ta'lim tizimining yana bir alohida zanjirli halqasi boshlanadi. Bu oliy ta'lim sohasining quyi qismidir. Ular orasida fanning qaysidir turiga ixtisoslashgan o'quv dargohlari ham uchraydi. Masalan, ba'zi madrasalarda "Tahzib"chi, "Hidoya"chi, "Salovat"chi, "Mulla Jalol"chi, "Hikmat"chi kabi mudarrislar dars o'tgan. "XX asr boshlarida ushbu ikki toifadagi o'quv maskanlari Buxoro shahri va unin atrofida uch yuzga yaqin edi, deb keltiradi.

Madrasadagi birinchi darajali oxund 25 ming tanga maosh olgan, agar u yaxshi olim bo'lsa, yana 10 ming tanga maosh qo'shilgan. Mudarrislarga amir yoki qushbegi tomonidan turli tadbirlarda sovg'a – salomlar berib turilgan.

Mudarrislar ham bunday e'tibordan mas'uliyatli his qilgan holda o'z ustilarida muttasil ishlagan. Ya'ni, darslik va o'quv qo'llanmalari yaratganlar. Murakkab asarlarni bilishning turli usullarini yaratganlar. Ular tomonidan yaratilgan o'qitish usullari quyidagilardan iboratdir. Bu usullar asrlar davomida shakllangan va amaliyotda keng qo'llanilgan:

1. Usuli hijoiya (savtiya)- bo'g'inga bo'lib o'qish.
2. Ilmi sharh – tafsir.
3. Ilmi tahlil – munozara, bahs, munosabat ifodasi.
4. Ilmi munozara – munozara, bahs, munosabat ifodasi.
5. Ilmi qiroat – (ohang va so'z talaffuzi orqali qiroat).
6. Ilmi fasohat (ilmi balog'at) – chiroyli, o'rinli so'zlarni qo'llash.
7. Ilmi bayon – nozik ma'nolarni bayon qilish (ritorika).
8. Ilmi g'ariba (g'arib) – kam so'z keng ma'noni ifodalash, aks ettirish.
9. Ilmi maoniy – bayon etish bo'lib, biror narsa yoki hodisaning mohiyatini, mazmunini yechib beruvchi ilm.
10. Ilmi nasr va insho – yozma ish turi. Uslubi, maktub, yozuv savodxonligi.
11. Ilmi muhozirot – latifago'ylik, hozirjavoblik, zukkolik.
12. Ilmi muammo – badiiy san'at turi bo'lib, she'riyatdagi masala va ramzlarni echish usuli.
13. Ilmi mantiq – so'z ma'nosidagi mazmun.
14. Ilmi kalom – naqliy masalani aqliy dalillash, isbot qilish.

1910 - yilda Buxoroda 350 ga yaqin an'anaviy (boshlang'ich) maktablar faoliyat ko'rsatgan [1]. Boshlang'ich maktablarda o'quvchilarning soni 10 nafardan 50-60 nafargacha bo'lgan [2]. O'g'il bolalar maktabxonasida o'rtacha 30-40 nafar bola o'qigan [3] bo'lsa, ovul maktablarida o'quvchilar soni 10 nafardan oshmagan[2]. Qizlar o'qiydigan maktabxonalaridagi o'quvchilar soni o'g'il bolalarga nisbatan 25-30 foizni tashkil etgan [5.413.]

Maktablar idora qilinishi va ta'minoti jihatidan umumiy va xususiyga bo'lingan [1]. Ularning asosiy farqi – maktab binosining kim tomonidan qurilishi va ta'minlanishida edi. Xususiy maktablar alohida shaxslar, ya'ni mansabdor, davlatmand kishilar tomonidan qurilgan bo'lsa, umumiy maktablar jamoatchilik tomonidan qurilgan. Maktablar davlat tomonidan mablag'lashtirilmagan, saxovatli kishilar tomonidan qilingan xayr – ehsonlar, ijtimoiy jamg'armalar, shuningdek, o'quvchilarning o'z ota-onalari hisobidan ta'minlangan [2].

Maktabxonada o'qishga qabul qilish yoshi Buxoroda 5-12 yoshgacha bo'lgan davrni tashkil etgan [7.211.]. Sadridin Ayniy o'zi yashagan uch yuz xonadonlik qishlog'ida to'rt yashardan 12 yashargacha bo'lgan bolalar maktabning shogirdlari hisoblanganligi haqida ma'lumot beradi [8.140.]. An'anaviy boshlang'ich maktablarda o'quvchi besh yildan kam o'qimagan [2]. Yoz oylari va ramazon oyida o'quvchilar ta'tilga chiqishgan [2]. Maktabxonada tahsil oladiganlar o'qishining davomiyligi bir qator omillarga, ya'ni domlaning mahorati, o'quvchining zehni hamda oiladagi muhitga bog'liq bo'lgan.

Qiz bolalar uchun o'qish 7 yoshdan boshlanib, 13 yoshgacha, ayrim hollarda 10-11 yoshgacha davom etgan [3.]. Odatda qiz bolalarga uyda ta'lim berish tajribasi keng tarqalgan. Umuman olganda,

ayollarning maktabda o'qishi qiyin kechgan, faqat boy xonadonlarning qizlarigina o'qib, savodini chiqara olgan, [3] qishloqlarda o'qigan qizlar juda kamchilikni tashkil etgan.

Maktabxonalarda olib borilgan o'qish muddati to'rt yildan 10 yilgacha davom etgan. XIX asrning o'rtalarida Buxoro amirligidagi maktablarda o'rtacha o'qish muddati 7 yil deb ko'rsatilgan [7.211.]. Fitrat ham maktablardagi o'qish muddatini 7 yildan 10 yilgacha deb ko'rsatgan [11.121.].

O'sha davr matbuoti – "Oyina" jurnalida qayd etilishicha, "Muddati tahsil ko'p uzoq bo'lganligi uchun ko'p kishilar bolalarini 8-10 yil maktabga qo'ya olmagan"[1]. Aslida maktablarda bolalarning o'qish muddati ularning iqtidori va qobiliyatiga qarab belgilangan, qobiliyatli, tirishqoq o'quvchi maktab kursini 4 yilda, qobiliyatsiz o'quvchi uzog'i bilan 10 yilda tamomlagan.

Maktabxonalaridagi darslar ertalab quyosh chiqishidan asr namozigacha (soat 17:00) davom etib, juma va bayram kunlari o'quvchilar darsdan ozod qilingan [2]. O'qituvchi (domla) yil bo'yi sabr toqat bilan maktabxonani ochib, o'quvchilarini kutib o'tirgan [3]. Aksariyat maktablarda jismoniy, estetik, tarbiya masalalariga deyarli e'tibor berilmagan, bolalar berilgan vazifani boshini tebratib o'qish yoki takrorlash bilan band bo'lgan. Bola ruhiyatini yaxshi biluvchi domlalar har bir yarim- ikki soatda tanaffus e'lon qilib turgan.[12.73.]

Maktabxonalarining ko'pchiligi odatda masjidlar yonida yoki uning qoshida tashkil etilgan. XX asr boshida Buxoro shahrida 218 ta masjid bo'lib, o'rtacha hisobda bir masjid huzuridagi maktabda 40 nafargacha bola o'qishiga imkon bor edi.[13.212.] Madrasalar qoshida ham maktabxona tashkil etilgan. Ahmadjon Po'stindo'z madrasasi Buxoro shahridagi Asiriy guzarida joylashgan bo'lib, 1705-yilda qurilgan. U 110 hujradan iborat bo'lgan.[2] Masalan, Ahmadjon Po'stindo'z madrasasida bir vaqtning o'zida Qur'on suralari ham o'rgatilgan va bu madrasa vaqf mulkidan qurilgan. Xuddi shunday maktablardan yana biri Zomucha ko'chasidagi 1815-yilda qurilgan Domla Shermuhammad ibn Nurmuhammad madrasasi qoshida tashkil etilib, uning ta'minoti ham madrasa vaqfi hisobidan bo'lgan.

Maktabxonalarda ta'lim jarayonining tashkil etilishi bir xil bo'lmagan. An'anaviy boshlang'ich maktablarda dars jadvali, qat'iy dastur va muayyan o'quv kursi bo'lmagan. Ta'lim berish sinf-dars tizimida bo'lmasdan, bir domladan saboq oluvchilarning barchasi bir xonada o'qishgan.

Barcha maktablarda sharq va musulmon pedagogikasining yorqin manbai bo'lgan Sa'diyning "Guliston" va "Bo'ston" asari keng o'qitilgani ham ma'lumdir.

Keyingi bosqichda maktabxonalarda Xoja Hofiz Sheroziyning "Devon"iga o'tilgan. Madrasalarda darslik sifatida o'qitilgan "Devon"da lirik she'rlar o'rin olgan bo'lib, ilohiylik va dunyoviylik uyg'unlashgan yosh bolalarni axloqiy tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etgan. Ko'p maktabxonalaridagi asosiy o'quv kursi shu bilan yakunlangan. Kitoblarni yakunlash, navbatdaxisini boshlash ham o'ziga xos tarzda nishonlab turilgan. Masalan, Buxoro maktabxonalarida yosh o'quvchi kichik-kichik suralarni yod olganidan keyin "haftiyak"ni o'qishga kirishish marosimini o'tkazish odatga aylangan.

Ayniyning yozishicha, Buxoro maktablarida bulardan tashqari, arab grammatikasiga katta e'tibor qaratilib, "Bidon", "Zanjoni", "Muizziy" kabi kitoblar ham o'qitilgan.[15] "Bidon" – fors-tojik tilida yozilgan arab tili grammatikasi bo'lsa, "Zanjoni" – arab tili sintaksisiga dir kitob bo'lgan. "Mu'izziy" – arab tili morfologiyasiga doir kitob bo'lib, har uchchala kitob ham madrasa tahsiliga qadar maktabxonada o'qitilgan.[14] Buxoroda maktab o'quvchilari fors-tojik va o'zbek tilida so'zlashishlari nazarda tutilib, ularga arab tilini fors tili orqali o'rgatuvchi darsliklar ham bo'lgan. Masalan Mullo Abdul-G'ofurning "Arab leksikologiyasi" deb nomlangan darsligi arab imlosida, ammo fors tilida yozilgan. Unda so'z ma'nosi, shakli va ma'no munosabatlariga ko'ra turlari, ibora to'g'risida tushunchalar berilgan. Yana bir arab tili grammatikasiga taalluqli bo'lgan darslik "To'plam" (1848-1849 yillarda yozilgan) risolasi ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi qismida arab tili grammatikasi to'g'risida ma'lumot berilgan bo'lsa, ikkinchi qismida esa fors tili grammatikasi haqida ma'lumot berilganp.[14] Ammo o'zbek tili grammatikasi maktabda o'rgatilmagan. Maktablarda o'qish jarayonida Alisher Navoiyning ijodiga mansub "Devoni Navoiy", "Devoni amir Navoiy", "Amir Navoiy", "Mavlono Amir Navoiy", "Kulliyoti devoni Amir Navoiy" kabi nomlar bilan shuhrat qozongan she'riy to'plamlar ham o'qitilgan. Bu to'plamlar noma'lum kishilar tomonidan, asosan "G'aroyius-sig'ar" va qisman "Navodir-ush-shabob" devonining o'zi ham o'qitilgan.

Maktablarda badiiy adabiyotga, ayniqsa, she'riyatga alohida e'tibor berilishi talabalarning ichki dunyosini boyitib, ularni ijodiy fikrlashga o'rgatgan va estetik did egasi qilib tarbiyalagan.

Shu o'rinda biz Fitratning tarbiya borasidagi fikrini keltiramiz. U bola tarbiyasi faqat oiladagina olib borilmasdan, bu ish bilan keng jamoatchilik, shuningdek, davlat ahamiyatidagi masalaga aylanishi

kerakligini ta'kidlaydi va "Bolalarni barkamol qilib etkazish uchun uning tarbiyasiga faqat oilagina javobgar bo'lmasdan, butun qavm a'zolari javobgardirlar, chunki yoshlar ham har tomonlama yetuk inson bo'lib tarbiyalansa, qavmning kelgusi taraqqiyotida katta ahamiyatga ega bo'ladi," - deb fikr bildiradi. Fitrat so'zini davom qildirib, fikr-aql tarbiyasi to'g'risida. Ya'ni aql rivojlanishida muhokamaning roli haqida gapirib beradi. Fikr va aql insonni kamolotga yetkazadi va o'qish va o'rganish qobiliyati uni saodatmand qiladi. Insonning komil aqli yaxshilik muhokamasidir. Muhokama nima? Muhokama ikki qismga bo'linadi: birinchisi Kaziyatxon ma'lum (ma'lum bo'lgan hukm, voqea va hodisalar), ikkinchisi Kaziyatxon majhul (noma'lum voqea va hodisalar)dan xulosa chiqarilishidir. Masalan, "Vatan xizmati vojibdir" (shartdir). Bu hukm noma'lum (majhul)dir. Bu hukmga yana boshqa ikki ma'lum hukm lozimdir. Ya'ni "Vatan bizning valine'matimizdir" (sahovatmandimiz, ne'matlar bilan ta'minlovchimizdir). "Har bir valine'mat (oliy himmat inson)ning Vatan uchun xizmati vojibdir", bas, "Vatan xizmati vojibdir" degan hukm yuqoridagi ikki ma'lum kazi(y)atlar bilan ochiladi[16.195.]

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Buxoro madrasalari qadimdan o'z nufuziga ega bo'lib, talabalarning ma'naviy qiyofasini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etdi. Bu esa xalqimizning ming yillar davomida shakllangan an'analari, urf-odat, axloq-odob ma'yorlari, tarixiy milliy qadriyatlarini saqlab qolishga undaydi. Talabalarni kamtar, xushmuomalali, rostgo'y, olijanob, sabr-toqatli, halol qilib tarbiyalashga yordam berdi. Diniy va dunyoviy fanlar uyg'unlikda o'qitilib, ma'rifatparvar olimlar, davlat arboblari etishib chiqdi. Ammo madrasa ta'lim tizimidagi ushbu yutuqlar yurtimiz tarixi, ilmiy merosi etmish yildan ortiq davr mobaynida noxolis yoritilib kelindi. Bugungi kun tadqiqotchilari oldida turgan muhim vazifalardan biri - bu yurtimiz tarixini asl holicha o'rganib, yosh avlodga yetkazishdan iborat.

Adabiyotlar

1. Ниёзий Ражабзода. Ибтидоий мактабларимизнинг тартибсизлиги ёхуд таққийнинг йўли// Ойна, 1914.-№38.
2. ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333-иш, 11 - varaқ.
3. Наливкин В. Школа у туземцев Средней Азии// Туркестанские ведомости, 1898. – 8 августа.
4. ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333-иш, 11 - varaқ.
5. Солижонова Г. Мактабхона // Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. V- жилд. – Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2003. – Б. 412-413.
6. ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333^a-иш, 12– varaқ.
7. Ханыков Н.В. Описание Бухарского ханства. – СПб., 1843. – С. 211.
8. Айний С. Эски мактаб // Асарлар VIII томлик. – Тошкент: Бадиий адабиёт, 1965. IV- том. -Б.140.
9. ЎзР МДА, 47-фонд, 1-рўйхат, 333-иш, 17– varaқ.
10. ЎзР МДА, 1010-фонд, 1-рўйхат, 66-иш, 18– varaқ.
11. Фитрат А. Мунозара // Шарқ юлдузи, - Тошкент, 1997. - №1. – Б.121.
12. Долимов У. Эски мактаб // Тафаккур. – Тошкент, 2010. - №1. – Б.66-73.
13. Сухарева О.К. Истории городов Бухарского ханства. – Ташкент: Изд. АН Уз ССР, 1958. – С.212.
14. Бухоро Давлат меъморий-бадиий музей-кўриқхонаси кўлёзма фонди. 25563/11 инвентар.
15. Айний С. Бухоро инкилоби тарихи учун материаллар//Асарлар. -Тошкент: Бадиий адабиёт, 1963. 1- том. – Б.352
16. А.Фитрат. Танланган асарлар. Т,"Маънавият", 2010, 195- бет.

	<i>O'smirlar guruhida psixologik muhofaza motivatsiyasini tadqiq qilishning amaliy - metodik asoslari</i>
205	Жўраев Қўлдошжон Исмамулло ўғли <i>Сущность и структура профессиональной компетенции</i>
208	Idiyeva Manuchehra Ikrom qizi <i>Bolalarni maktabga tayyorlashning innovatsion-psixologik mexanizmlari</i>
213	Yuldashova Dilafruz Shavkatovna <i>Talabalarda o'quv motivatsiya rivojlanishining dinamik xususiyatlari</i>
217	Nazaraliyeva Marxabo Xayitboyevna <i>Bo'lajak ofiserlardagi tolerantlikning shaxs qadriyatlar timzimi bilan bog'liqligini o'ziga xos xususiyatlari</i>
13.00.00 – PEDAGOGIKA	
221	Narzullayev Nuriddin Homit o'g'li <i>Geografiya darslarida fanlararo bog'lanish metodikasidan foydalanish</i>
224	Husenova Aziza Sharipovna <i>Blum taksonomiyasi orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish yo'llari</i>
229	Садуллоева Махфуза Гайбуллоевна <i>Система организации непрерывной педагогической практики в начальных классах</i>
233	Бабаева Шоира Баймуродовна <i>Творческое образование - будущее учебного процесса</i>
237	Ashurova Marhabo Sayfulloyevna <i>Buxoro jadidlarining ta'lim-tarbiyaga oid asarlarida yangi usul maktablarida o'qitish imkoniyatlari</i>
242	Himoyeva Sarvarbegim Jamilovna <i>Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quv-biluv topshiriqlarini tashkil etish muammolari</i>
246	Yusufzoda Shabnami Yunus <i>Yozuvga o'rgatish jarayonida o'quv qurollaridan foydalanish texnologiyasini takomillashtirish</i>
252	Yuldasheva Mashxura Muzaffarovna <i>Qadriyatli yondashuv asosida talabalarda tolerantlik tafakkurini takomillashtirish texnologiyasi</i>
10.00.00 – FILOLOGIYA	
255	Ozodova Vasila Ikrom qizi <i>Gazeta nutqidagi frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari</i>
260	Shokirova Marxabo Sharifovna <i>O'zbek va ingliz tillarida rasmiy uslubda stilistik vositalarning foydalanishdagi o'xshashlik jihatlari</i>
266	Jahonova Nargiza Yunus qizi <i>Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarda ijodiy fikrlashni shakllantirishga qaratilgan mashqlar va ularning tizimi</i>
271	Ozodova Madina Hamza qizi <i>O'quvchilar nutqiy madaniyatini tarkib toptirishda ona tili va o'qish savodxonligining ahamiyati</i>
275	Olloqova O'g'iljon Mamanazarovna <i>2-sinf ona tili darsligi: fonetik va morfologik bilimlar tizimi</i>
283	Sharopova Zarnigor Tolib qizi <i>Boshlang'ich sinf ona tili savodxonligi darslarida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish</i>
288	ОТЧЕТ ПО РЕЗУЛЬТАТАМ ПРОВЕДЕНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО КОНГРЕССА «ПСИХОЛОГИЯ XXI СТОЛЕТИЯ» 15 - 16 марта 2024 года